

FILOZOFICKO-SVETONÁZOROVÉ ASPEKTY DIELA Š. M. DAXNERA

DALIMÍR HAJKO, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HAJKO, D.: The Philosophical — World-Outlook Aspect of Š. M. Daxner's Work. *Filozofia* 34, 1979, No 3, p. 333—345

If we are to characterize the social-philosophical and the philosophical-political views of Štefan Marek Daxner, we have to emphasize, first of all, his attempt at a synthesis of the conception of law, creation and democracy. This synthesizing approach has never been pronounced by Daxner programmatically, though implicitly it is contained in all of his works. The result of this synthesis is in Daxner's idea of nation as a unity of not only historical, linguistic and territorial, but first of all of social, legal and political components.

The idea of nation in Daxner's work is closely connected with that of civil freedom, which — like national freedom, is defined politically-legally. In this respect Daxner had surpassed the majority of his contemporaries and had instructively effected the development of ideas that led the Slovak national liberating movement in the latter half of the last century.

Štefan Marko Daxner (26. 12. 1822—13. 4. 1892) má medzi slovenskými mysliteľmi obdobia národného obrozenia a najmä memorandového obdobia z viacerých hľadísk výnimočné postavenie. Mal — podobne ako Janko Kráľ — právnické vzdelanie a občianskym povolaním bol advokát, sudca resp. štátny úradník; už to ho odlišovalo od prevažne teologicky vzdelaných slovenských dejateľov týchto rokov. Podľa doterajšej historiografie slovenskej filozofie Daxner nepatrí medzi protagonistov slovenského *filozofického* myslenia 19. stor. Špecifiká nášho národného vývinu, najmä boj za národnú existenciu, determinovali intenzívnu Daxnerovu účasť na poli organizovania života národa v kultúrnom, no predovšetkým politickom zmysle. Jeho myšlienkový odkaz nemožno z hľadiska spôsobu akceptovania a rozvíjania filozofických názorov ani z hľadiska rozsahu porovnávať s myšlienkovým odkazom napr. Ľudovíta Štúra či Janka Kráľa. Daxner bol skôr mužom činu než teoretikom. Jeho úvahy boli zväčša skôr reagovaním na konkrétne praktické potreby než výsledkom imanentného filozofického vývinu. Blízky bol preto Jankovi Kráľovi, ktorý v liste Augustovi Horislavovi Škultétymu napísal: „Povedzte Daxnerovi..., že naše myšlienky trebárs trochu odporu na Slovenstve nájdú, predsa, ako som sám už skúsil, veľmi ľahko nad chvastavo-mŕtvo-vetro-slovo-slavjanstvom zvíťazia.“ [15, s. 47]

Teóriou sa teda Daxner zaoberal do tej miery, do akej to vyžadovala politická prax bojovníka za národné oslobodenie. Napriek tomu sa však nazdávame, že jeho miesto v dejinách slovenského filozofického myslenia je pevne určené, nie nevýznamné a v doterajších dejinnofilozofických prácach, ktoré sa týkajú tohto obdobia, neprávom zanedbávané. Š. M. Daxner totiž napriek uvedenej podmienenosti svojho teoretického uvažovania praktickými potrebami — alebo práve preto — zásadne ov-

plynil vývin vtedajších slovenských názorov na demokraciu, právo, národ, štát, národnú a sociálnu slobodu. A prístup, ktorý by sa z hľadiska úzko pochopených dejín filozofie mohol javiť ako nevýhoda, má aj svoje nezanedbateľné prednosti: spojenie teórie s praxou, pri všetkej triednej obmedzenosti relatívne dôkladná znalosť materiálneho základu spoločenského života, triezvy racionalizmus — to u Daxnera vyvažovalo neraz odvážnejšie a z hľadiska sociálneho vývinu azda aj predvídavejšie názory, ktoré vyjadrovali jeho štúrovskí súčasníci a vo svojich sociálnych víziách najmä Janko Kráľ. Kým však Kráľovo romantické búrliváctvo vrcholilo v sugestívnych filozoficko-poetických meditáciách, v ktorých Kráľ radikálne odsúdil nespravodlivý spoločenský poriadok, no nemal už došť síl na načrtnutie a zdôvodnenie idey pokroku v spoločnosti, ktorý by vnútorne, organicky nadviazal na ničiaci uragán revolúcie, Štefan Marko Daxner zdôrazňoval vo svojich úvahách predovšetkým potrebu postupného riešenia otázok týkajúcich sa konkrétneho človeka v konkrétnej spoločnosti, v časovo i priestorovo presne vymedzenej situácii. Vždy sa však usiloval o to, aby táto „vymedzenosť“ nebola obmedzenosťou a najmä aby úvahy v jej rámci boli perspektívne z hľadiska ďalšieho vývinu spoločnosti.

Daxner veril v spoločenský pokrok a nepovažoval revolúciu (tak ako si ju predstavovali jeho súčasníci) za *konečný* cieľ svojich snažení, ale iba za prostriedok, ktorý odhaľuje perspektívy spravodlivého vyriešenia jednotlivých spoločenských problémov. Tieto problémy chápal hierarchicky usporiadané podľa svojej aktuálnosti a dôležitosti, keď napr. v článku *Štátoprávne otázky*, ktorý vyšiel v Pešťbudínskych vedomostiach r. 1866, napísal: „... ale čas by bol už, a to zvrchovaný, aby boli raz tie naše vnútorné pomery upravené. Požadujú to všetky odvetvia národného, politického, štátneho, hospodárskeho atď. atď. života. Pri všetkom ale to jedno je isté, že bez opravdivého a úprimného uskutočnenia rovnoprávnosti národnej niet výhľadu pre trváce a blaho nesúce usporiadanie vnútorných pomerov.“ (2, s. 271)

Š. M. Daxner v zásade zachoval kontinuitu s takým chápaním národa, aké sformulovala vtedajšia filozofia dejín. V historicky zmenenej situácii však posunul túto koncepciu tak, že v zhode so základnou štúrovskou orientáciou považoval za ústredný problém, ktorý sa mal na slovenskej pôde riešiť, otázku formovania a sebauvedomovania slovenského národa a za hlavný pojem svojich sociálno-politických a filozoficko-právnych úvah *pojem národa* (ako celku etnicky, geograficky, ale aj sociálne a inak vymedzeného), ktorý je determinovaný svojimi dejinami a ktorý realizuje — resp. môže realizovať — ideu práva, rovnoprávnosti, slobody.

Filozofia národa, sociálno-filozofické a filozoficko-právne náhľady splývali u Daxnera do humanistickej myšlienky, podľa ktorej práva a

slobody národa sú analogické právam a slobodám jednotlivca. Daxnerovo uvažovanie o problematike národa, štátu a spoločnosti sa až na ojedinelé vybočenie pohybovalo na pôde chápania rovnosti ako právnej rovnosti občanov štátu pred zákonom. V tomto smere nadväzoval Daxner na myšlienky Veľkej francúzskej revolúcie, ku ktorým sa otvorene hlásil napr. v článku *O národnosti*: „Idea národnosti časov našich len potom mohla sa v národoch kresťanských zrodiť, keď Veľká revolúcia francúzska privilegiá a kasty z pästného práva stredoveku pochádzajúce zrútila a na ich rozvalinách — vyslovením zásady rovnosti a slobody (ku ktorým bol neskoršie skrze Lamennaisa princíp bratstva pridaný) práva človeka, ako uznanej osoby v štáte, ustálila.“ (2, s. 191)

Š. M. Daxner — hoci sám pôvodom šľachtic, teda príslušník privilegovanej triedy — sa nám javí ako ideológ nastupujúcej antifeudálne orientovanej liberálnej buržoázie — spoločenskej triedy, ktorá bola v danom období a v danej spoločnosti na vzostupe — a ako prívrženec spoločensko-politických zmien v prospech národných slobôd a buržoáznodemokratických reforiem. V slovenských (hornouhorských) pomeroch bola však národne uvedomelá buržoázia početne i ekonomicky pomerne slabá, a tak sa aj problematika celého komplexu spoločenských zmien neraz redukovala na otázku národnostnú. Z tohto hľadiska treba u Daxnera kladne hodnotiť to, že dokázal národnú otázku pochopiť v neoddeliteľnej súvislosti so sociálnou a naopak, uskutočnenie resp. obnovenie národných práv Slovákov videl ako súčasť a dôsledok rousseauovsky pochopenej spoločenskej zmluvy, „sociálneho kontraktu“. V šesťdesiatych rokoch v tejto súvislosti napísal: „Roku 1848 polámalo mohutné rameno času feudálno-aristokratické reťaze národov; feudálno-aristokratická monarchia pretvára sa od devätnástich rokov v demokratickú monarchiu a spomenuté národy usilujú sa mierovou cestou obnoviť na základe federatívnom svoje tisícileté príhovory, svoj sociálny kontrakt. Národná teda otázka je obnovenie tisíciletých príhovorov, obnovenie sociálneho kontraktu medzi rozličnými národmi, bývajúcimi na území svätého Štefana.“ (3, s. 312) Sociálny kontrakt má podľa Daxnera garantovať rovnosť ľudí pred zákonom, politickú rovnoprávnosť, „občiansku slobodu“ (4, s. 23), má byť presiaknutý „duchom politickej rovnosti“ (4, s. 19) a má z neho vyplývať „zásada rovnoprávnosti všetkých národov“. (4, s. 26) V podstate znamená kodifikovanie prirodzených práv (jednotlivca resp. národa) v pozitívnom práve. Jedine také *pozitívne* právo, ktoré kodifikuje *prírodné* právo, má svoju historickú oprávnenosť.

Daxnerovi teda išlo v podstate o to, aby sa v Uhorsku zaviedli do života buržoáznodemokratické zásady spoločenského usporiadania. Takýto postoj bol, pochopiteľne, v danom období pokrokový, najmä ak si uvedomíme historickú situáciu, v ktorej ho Daxner vyslovoval, situáciu, keď slovenskému národu ako celku išlo o bytie či nebytie, doslova o fyzickú existenciu.

Š. M. Daxner ako autor textu memorandových žiadostí slovenského národa z r. 1861 a jeden z popredných slovenských dejateľov z roku meruôsmeho oprávnene, s logickou dôslednosťou požadoval aj od kosuthovcov, aby neuplatňovali iba rovnoprávnosť *jednotlivcov* pred zákonom, ale aby uznali aj rovnoprávnosť národov a národnostných skupín vo vzájomných vzťahoch. Toto Daxner zdôrazňoval najmä vo svojom spise *Hlas zo Slovenska* [4, s. 27] a vo viacerých článkoch publikovaných v Pešťbudínskych vedomostiach v šesťdesiatych rokoch, keď otázka národa a národnosti po rakúsko-uhorskom vyrovnaní vystúpila zvlášť ostro do popredia. V jednom z nich napr. písal, že „uznanie práv človeka v obci ako bytnosti slobodnej, s druhými seberovnými bytnosťami zrovnoprávnenej, v ďalšom pokroku svojom neomylnne vedie k ideí národnosti, čiže k povedomiu, že národ ako súčet mnohých — bydliskom, rečou a prírodou v jedno spojených-slobodných bytností, nemôže mať práva menej, než majú jednotlivci v ňom obsiahnutí. Národnosť je teda práve tak podstatne a nerozdielne s duchom ľudským spojená vlastnosť, ako u jednotlivca povedomie seba samého, a stadiaľ pochodiacca snaha právom svojim a druhých uznanie vy dobyť.“ (2, s. 191)

Daxner nežiadal, ani inak sa neuchádzal o nijakú filantropiu zo strany mocnejšieho, ale argumentoval zásadami prirodzeného práva. V jeho úvahách sa stretávame so zdravým sebavedomím demokrata ovplyvneného myšlienkami Jeana Jacquesa Rousseaua, s odkazom Veľkej francúzskej revolúcie, s Herderovým odsudzovaním výbojného nacionalizmu, národného a sociálneho útľaku a čiastočne aj s názormi ideológa talianskeho národnooslobodzovacieho hnutia Giuseppe Mazziniho (1805—1872), najmä s jeho „štátotvornou ideou národnou“. (1, s. 139) Toto sebavedomie ho priviedlo k tvrdeniu, že „Uhorsko pre nás len natoľko jestvuje, nakoľko my v ňom jestvujeme; len natoľko ho uznávame, nakoľko my v ňom uznalosti nachádzame“. (4, s. 33) Daxnerovi však nešlo iba o propagáciu výzvy k boju za národnú rovnoprávnosť a slobodu, ani sa nehodlal zapodievať náboženskou mystikou hodžovského typu. Pokúsil sa svoje názory teoreticky zdôvodniť a rozpracovať. Aj keď nevytvoril ucelenú filozofiu práva, predsa len možno povedať, že jeho články z tejto oblasti znamenali pre vývin slovenského myslenia 19. stor. nesporný prínos.

Pri úvahách o *filozofických problémoch práva* treba v zásade najprv vyriešiť problém existencie práva a právneho vedomia. Š. M. Daxner si túto otázku položil predovšetkým z hľadiska teoretického: pýta sa, čo je to právo nezávislé od poznávacieho subjektu a odpovedá, že slovom právo „označuje sa tá idea, ktorá k najposvätejším ľudského spoločenstva prináleží, prenášajúc ho z panstva slepej prirodzenej nutnosti do ríše slobody a ducha. Právu odporuje bezprávie. Právo udržuje osobnú

samostatnosť tvora slobodného (ako je národ) vo vzájomnom pôsobení medzi taktiež slobodnými spolutvormi, — ono sprostredkuje slobodu jednotlivca so slobodou iných; — ono je harmónia a poriadok bytnosti rozumných jedno pri druhom žijúcich.“ (4, s. 30)

Pre Daxnera je teda právo podobne ako pre Hegla uskutočnením slobody, je „bytím slobody“. No zároveň si Daxner — taktiež zhodne s Heglom — uvedomuje, že slobodu v spoločnosti, vo vzťahoch medzi jednotlivcami i medzi národmi, stav, ktorý Daxner nazýva „osobnou samostatnosťou“, je možné dosiahnuť iba obmedzením zväle jednotlivých „osôb“ (či už individuí alebo národov).

V brožúre *Hlas zo Slovenska*, ktorá vyšla v Pešti roku 1861, Daxner v tomto zmysle obhajuje výrazné protifeudálne stanovisko, keď parafrázuje Heglovu zásadu „buď osobou a rešpektuj iných ako osoby“. (12, s. 75) Tento typický postoj ideológov rozvíjajúcej sa buržoázie vyplynul z Daxnerovho odsúdenia feudálnych pomerov, ktoré popierali dôstojnosť osobnosti v buržoáznom chápaní a obmedzovali rozvoj utláčaných jednotlivcov i národov. Daxnerovo chápanie práva je však podobne ako Heglovo chápanie netriedne, nedospieva k pochopeniu zásad vytýčených nedlho predtým Marxom a Engelsom v *Komunistickom manifeste* z r. 1848, podľa ktorých „rovnakou mierou ako bude miznúť vykorisťovanie človeka človekom, bude miznúť aj vykorisťovanie národa národom. S protikladom tried vo vnútri národa padne aj vzájomné nepriateľstvo medzi národmi.“ (13, s. 67) Takže Daxner, pre ktorého sa idea práva stala základom národnej idey, ostal vo svojich úvahách v podstate na rovine buržoázneho a idealistického chápania národnej otázky vôbec a v Uhorsku zvlášť. Nespravodlivý stav v tejto oblasti považoval za nedostatočnú, resp. nesprávnou realizáciu „večných“ zásad práva na slobodu a rovnosť.

Na druhej strane však nemožno nevidieť, že Daxner triedne rozpory — a teda aj triednu podstatu práva a sociálnej spravodlivosti — tušil aspoň v elementárnych náznakoch. Správne ich vycítil napr. vtedy, keď spoznal, že súdržnosť príslušníkov vládnucej triedy, „zloduch kastový“, je omnoho silnejšia než súdržnosť národná: „Šľachta slovenská nemohla ďalej v národnom boji dvoch plemien zostávať obojetnou a s tým prišla doba rozhodná: lebo k ľudu svojmu sa priznať, alebo spojiť sa so zemianstvom maďarským. Zloduch kastový zvíťazil, — zaprela svoju krv a stala sa maďarskou.“ (4, s. 18) Skutočnosť, že Daxner chápe prirodzené právo ako nemenné a večné, neumožňovala mu rozpracovať tieto ojedinelé prvky, záblesky triedneho chápania spoločenských javov a účinne ich uplatniť vo svojich filozoficko-právnych alebo sociálno-filozofických názoroch.

Vo svojej filozofii práva ostal Daxner na idealistickej platforme, podľa ktorej „posvätné, nepremenné, večné zárodky práva má človek sám v sebe, v zákonodarstve rozumu“ (4, s. 30) a „ktorýkoľvek zákon, keby aj z ohľadu formy mal za sebou sankciu kráľovskú, akonáhle nemá vše-

obecného uznania a platnosti, nemôže sa stať prameňom toho stavu, ktorý nazývame zákonitým, legálnym. Všeobecné uznanie je teda výmenkou každej zákonitosti.“ [5, s. 199] Všimnime si na týchto citátoch dva znaky, ktoré sú typickými črtami Daxnerovej koncepcie práva a spravodlivosti: po prvé racionalistické chápanie práva, po druhé postavenie takto pochopeného práva do protikladu voči tým formálne platným a mocensky sankcionovaným zákonom, ktoré sú so „skutočným“ právom v nesúlade.

Daxner v súlade so staršími právnymi teóriami (najmä s osvietenkými právnymi náhľadmi Montesquiea) rozvíja teóriu ontologického dualizmu práva. Rozlišuje dva systémy práva: právo večné, prirodzené, ktoré môže človek spoznať priamo zo svojho rozumu a právo pozitívne, historické, vytvárané ľudskou vôľou, viac či menej sa približujúce ideálnemu večnému právu. Tento racionalistický dualizmus slúži Daxnerovi na to, aby si vytvoril východisko pre kritiku jestvujúceho stavu v štátnom zákonodarstve a v konečnom dôsledku aj v spoločenských pomeroch vôbec. Pretože podľa Daxnera „právo pozitívne, ako výtok štátneho zákonodarstva, tvorí sa usporiadaným vykonávaním s ohľadom na zvlášťne vzťahy, — určením koľkosti a jakosti potrebnej v jednotlivých ustanoveniach — tohože večného práva. Úloha zákonodarstva vlastne teda nie je hypotetické vystavenie svévôlej akejkoľvek zásady, — nie tvorenie práva, — ale jedine vyhľadanie a formulovanie jeho podľa toho, ako sa ono zo života, obyčajov, náboženstva národov vystavuje s rozumným pripojením čisto pozitívnych tých ustanovení, ktoré ho spoločenskému, praktickému životu primeraných činia.“ [4, s. 30—31]

Ideálom Daxnera-teoretika bol tautologický systém práva, v ktorom sa predstavy o správnom, nevyhnutnom a spoločensky žiadúcom správaní ľudí dôsledne stotožňujú so zásadami platného právneho systému. Daxner-politik vedel využiť spomenutý právny dualizmus pre posudzovanie tých sociálno-politických koncepcií, ktoré zastával ako tlmočník názorov liberálnej slovenskej buržoázie. A vice versa: zastával, vykladal i popularizoval teóriu právneho dualizmu preto, lebo vyhovovala jeho politickým zámerom. Napr. v jednom z úvodníkov v *Pešťbudínskych vedomostiach* práve uvedené filozoficko-právne názory tvoria základ jeho sociálno-politickej teórie a praxe. Píše: „Ako jednotlivý človek, tak podobne celý národ má večné, nezastarateľné práva, ktoré mu nijaký ľudský zákon nesmie vziať, bo tieto práva sú vyššieho pôvodu než ľudské zákony. Takéto právo je sloboda, takéto právo je národný život! (...) Našou povinnosťou je vyvinovať všetky svoje sily, aby sme v rozhodnej dobe zodpovedali nášmu politickému povolaniu v koncerte národov uhorských, v koncerte národov slovanských.“ [6, s. 314]

Keď má teda Daxner odpovedať na otázku, aký je vlastne obsah onoho prirodzeného práva, resp. „večného práva“, ktoré sa má realizovať v konkrétnych spoločenských podmienkach, na otázku, komu má v konečnom dôsledku slúžiť, akých síl má byť nástrojom, opakuje, že za večné, ne-

zmeniteľné právo považuje občiansku a národnú rovnoprávnosť. Bola to predstava ideológov slovenskej národnej buržoázie 19. storočia o národnej slobode a samostatnosti a o rovnosti jednotlivcov pred zákonom. Ako Daxner často zdôrazňuje, právo je preňho idea, „ktorou osobná samostatnosť jednotlivca alebo národa — vo vzťahu k druhým jednotlivcom alebo národom — sa udržiava, ktorou sloboda jednotlivcov a národov v ich vzájomnom vzťahu medzi sebou sa vyrovnáva a akoby v jedno spoločné harmonické pôsobenie usporaduje.“ (8, s. 237) Teda: rovnoprávnosť jednotlivcov medzi jednotlivcami a rovnoprávnosť národov medzi národmi, ktorá sa realizuje na základe toho, že zákonodarca uzná a „pre život občiansky primerane formuluje“ večné a nezmeniteľné právo jestvujúce „v povedomí ľudstva (národov)“. (8, s. 237)

Daxner vedie paralelu medzi osobou-jednotlivcom a osobou-národom. Podľa nášho názoru možno z jeho prác vydedukovať dve hlavné príčiny takéhoto postupu: po prvé, išlo mu o využitie možnosti aplikovať zásady prirodzeného práva nielen na jednotlivcov (indivídium ako právny subjekt), ale aj na národy a vzťahy medzi nimi (národ ako právny subjekt), a tým dať boju za národnú samostatnosť a proti národnému útlaku právny podklad, v konečnom dôsledku kodifikovateľný v pozitívnom zákonodarstve; po druhé, usiloval sa takýmto spôsobom nájsť cestu pre uplatnenie ideí Veľkej francúzskej revolúcie a buržoáznej revolúcie z r. 1848 nielen v oblasti práv jednotlivcov, ale aj v oblasti práva národov na sebaurčenie. Pretože ideál slobody, rovnosti a bratstva sa v tradičnom maloburžoáznom chápaní týkal predovšetkým jednotlivých osôb, spomenutá paralela bola pre Daxnera mostom, ktorým chcel preklenúť medzeru medzi týmto ideálom a špecifickými potrebami slovenského národa, ktorý sa začal formovať ako novodobý (buržoázny) národ.

V tejto súvislosti treba ako príklad spomenúť *polemiku s Novou školou*, ktorá vytvorila významnú časť Daxnerovho diela. V rámci polemiky s názormi prívržencov Novej školy objavil sa problém definovania pojmu národa vo výraznej a konkrétnej podobe. Ako je známe, na čele Novej školy stál J. N. Bobula, vydavateľ Slovenských novín. Prívrženci jeho politickému smeru tvrdili, že Slováci nie sú národom, ale iba národnosťou, „verným údom národa maďarského“ a popierali memorandovú myšlienku samostatnosti slovenského národa, predovšetkým myšlienku vyznačenia „Slovenského okolia“. Daxnerovi pri kritizovaní tejto koncepcie nešlo o odsúdenie celej činnosti Novej školy a Slovenských novín, dokonca priamo vyzdvihoval, že „mnohé jednotlivé články Slovenských novín sú výborné a znamenité“. (9, s. 330) Nemohol však pripustiť popieranie samostatnosti národa, „osoby človečenstva“, ktorá má svoje nepopierateľné práva. Nemohol to urobiť okrem iného aj preto, lebo by tým poprel svoju základnú koncepciu paralely medzi národom a jednotlivcom, národnou a osobnou, občianskou slobodou. V článku *Clara pacta* vystrihal pred tým, že ak sa Slováci vzdajú idey národnej rovnoprávnosti, ľahko ich pripraví aj o rovnoprávnosť osobnú, lebo

obidve vyplývajú z toho istého princípu rovnosti a slobody. Myšlienky občianskej a národnej slobody a rovnoprávnosti sú podľa Daxnera podstatnými zložkami prirodzeného práva.

Daxnerovi išlo v podstate o to, aby dokázal, že večné, prirodzené právo, ktoré je nezávislé od konania, vôle a názorov ľudí, je jediným objektívnym kritériom a korektívom jestvujúceho pozitívneho práva. Dal takto do rúk predstaviteľom slovenského hnutia za národnú samostatnosť teoretickú zbraň: v rámci svojej filozofie práva zdôvodnil možnosť — ba v istých situáciách aj povinnosť a potrebu — porušovať tie platné právne normy, zákony, predpisy, ktoré nezodpovedajú ideí prirodzeného práva, prípadne ju priamo deformujú.

Právne zdôvodnenie porušovania zákonnosti (menovite tých zákonov a filozoficko-právnych predstáv, ktoré bránili rozvoju slovenského národa a de iure popierali jeho existenciu) bolo významným Daxnerovým prínosom k národno-oslobodzovacím úsiliam slovenského národného obrodzenia. V tomto zmysle bola Daxnerova filozofia práva jedinečným zjavom v dejinách slovenského obrodeneckého myslenia aj napriek triednej obmedzenosti názorov svojho autora, aj napriek tomu, že Daxner nepochopil — resp. pochopil iba nedostatočne a nedôsledne — priamu súvislosť vzniku a vývinu práva so sociálno-ekonomickými vzťahmi. Pochopil však to, že historický vývin národa a spoločnosti nemožno 1. vysvetliť bez štúdia vnútorných zákonitostí skúmaného javu a nemožno ho, 2. skúmať bez toho, aby sme otázky spoločnosti analyzovali vytrhnuté z dejinného procesu. Vychádzajúc z prvej zásady rozhodol sa Daxner skúmať problém národa v súvislosti s problémom práva. Pochopil totiž, že novodobý národ sa formuje ako výsledok zmien, ku ktorým došlo pri likvidácii feudálneho stavovského systému a že odstraňovanie feudálnych prežitkov musí byť spojené s odstraňovaním tých filozoficko-právnych predstáv, ako aj tých zásad pozitívneho práva, ktoré počas feudalizmu vznikli a boli jeho významnou oporou. Preto aj otázku národa nemožno podľa Daxnera riešiť bez riešenia otázky práva. Daxner síce priamo nevyslovil, ale zreteľne naznačil zásadu: nový národ vzniká v nových historických podmienkach; jeho vznik vyvolalo odstránenie spoločensko-ekonomickej formácie feudalizmu spolu s odstránením prežitého typu práva. Nový národ si musí vytvoriť nový typ práva, pretože je výsledkom úsilia o realizáciu princípov slobody, rovnosti a bratstva. Daxner takto v konečnom dôsledku naznačil nevyhnutnosť komplexnejšieho skúmania národnej otázky, nevyhnutnosť jej interpretácie v širších spoločenských súvislostiach. Hoci túto zásadu nerealizoval do dôsledkov, načrtol v podstate metodologicky správny smer ďalšieho bádania v tejto oblasti. Vychádzajúc z druhej zásady, skúmal Daxner problém národa nielen vo vzájomnom vzťahu s minulosťou, ale aj — a to predovšetkým — s budúcnosťou. Daxner je predstaviteľom tej epochy vývinu nášho myslenia a našej kultúry, v ktorej národne uvedomelá buržoázna inteligencia bola určujúcou silou vzniku nášho národa ako novodobého

spoločenstva ľudí, ktorí si uvedomujú nielen svoje dejiny, ale aj kultúrne a ekonomické špecifiká svojho ďalšieho vývinu. Tejto zásade perspektívnosti národného vývinu podriadil Daxner aj svoju filozofiu práva. Nešlo mu o obranársku apologetiku minulosti slovenského národa, ale predovšetkým o vypátranie optimálnych možností jeho ďalšieho rozvoja. V tejto súvislosti sa prirodzene nemohol vyhnúť ani otázke sociálneho vývinu slovenskej spoločnosti a problematike spoločenského pokroku vôbec.

S problémami národnej slobody a samostatnosti Daxner spája viac-menej všetky ostatné problémy, ktorými sa zaoberá, predovšetkým problémy sociálne. Jeho názory na spoločnosť sú nielen bezprostredne späté s názormi na národ, ale sú nimi aj bezprostredne podmienené.

Sociálno-filozofické názory vyjadril Š. M. Daxner predovšetkým v rámci úvah o „slovenskom demokratizme“ a vo svojom liste z plešiveckého väzenia, ktorý v októbri 1848 adresoval tisovským učiteľom. V úvode článku *Slovenský demokratizmus* Daxner konštatuje, že „slovo demokracia — po slovensky národovláda — označuje taký stav niektorého národa, kde on sám panuje a nie jednotlivý človek alebo nejaká privilegovaná kasta. V tomto zmysle teda demokracia je protivná strana absolútnej monarchie aristokracie.“ [7, s. 343] Demokracia je Daxnerovým spoločensko-filozofickým ideálom, ktorý mu imponuje nielen ako istá forma verejnej politickej moci, ale predovšetkým ako forma štátu, ktorý je schopný realizovať a uviesť do každodenného života právne zásady zabezpečujúce občianske a národné slobody. Daxner rozlišuje dva typy demokracie, dva „stavy demokratizmu“: „stav demokratizmu v odťaženosti — čistý demokratizmus“ a „stav demokratizmu v zrastenosti s nejakým národom, napríklad slovenským, maďarským, nemeckým“. Toto svoje rozlíšenie vysvetľuje opäť z pozície ontologického dualizmu: „Čistý a odťažený demokratizmus je taký pochop, ktorému sa korí každý národ, každý človek na zemi; a tu by sa i slovenskí i maďarskí demokrati navzájom uzrozumeli a žili v svätom pokoji. Demokratizmus zrastený so životom niektorého národa, demokratizmus v skutočnom živote je docela čosi iného než čistý odťažený demokratizmus. Pochop čistého demokratizmu je len jeden; pochop skutočného demokratizmu je mnohonásobný vedľa toho, ako mnohonásobné sú jeho individuá a národy, s ktorými je zrastený. Zrastený demokratizmus u rozličných národov je rozličný, bo ináč tieto národy nezachovávali by svoju individuálnosť a svoje rozdielne príznaky.“ [7, s. 344]

Hoci sa Daxner pri charakterizovaní demokracie stotožňoval s tradičným buržoáznym chápaním tejto formy vlády a v podstate redukoval „skutočnú“ demokraciu na formálne pochopený „čistý a odťažený demokratizmus“, videl, či skôr tušil aj isté — podľa Daxnerovho názoru —

nezanedbateľné súvislosti medzi demokraciou a sociálno-ekonomickými podmienkami spoločnosti. V článku *Že agitujeme, rodáci* postavil do popredia okrem iného aj otázku ekonomické. Hovorí tu napr. o hospodárskom útlaku, ktorý je jednou z príčin žienúcich slovenský národ „zúfaniu do náručia“. Čuduje a pohoršuje sa nad tým, že „my pracujeme ... od rána do večera, od jari do jari, a pri všetkom tomto nemáme dostatočných prostriedkov na čestnú výživu; pri všetkom tomto dve tretiny nášho národa živorí sa chatrnými otrubami“. (6, s. 315)

Daxner nepochopil príčinnú podstatu vykorisťovania a ekonomického zbedačovania podstatnej časti slovenského ľudu a nazdával sa, že keď sa odstráni nespravodlivosť v národnej otázke, vytvorí sa predpoklady pre riešenie otázok sociálnych. Nebol však taký krátkozraký, aby nevidel to, že „i národné hospodárstvo národ náš musí si priviesť do náležitého poriadku“. (6, s. 315) Žiaľ, spôsoby, prostredníctvom ktorých sa má táto akcia podľa neho uskutočniť, dôkladnejšie teoreticky nerozpracoval. Pokiaľ sa nimi okrajovo zaoberal, tak spravidla na pozadí problému nerovnomenného rozdelenia bohatstva a súkromného vlastníctva vôbec, ktorý navrhoval riešiť v duchu maloburžoáznych teórií spravodlivejšieho odmeňovania za prácu. Nešlo mu vyslovene o rovnosť, ale o odstránenie najkrikľavejších prípadov sociálnej krivdy a biedy. Podľa Daxnera totiž čistý demokratizmus považuje „celú obec“ za jednu rodinu: „Hlavná cnosť jeho je »obecnomyseľnosť«, ktorá každému jednotlivcovi vlastné šťastie v šťastí obecnom zakladáť káže, ktorá netrpí v sebe ani Rothschilda, ani žobráka, ale skrze zamezovania z jednej strany zvrchovaného bohatstva, z druhej strany najbližšieho chudobárstva spoločnosť ľudskú na základoch rovnosti a bratstva samu seba do rovnováhy priviesť sa usiluje.“ (10, s. 112)

Ešte cennejšie pre spoznanie vtedajších slovenských názorov na otázky spoločenského života sa nám zdajú tie Daxnerove sociálno-filozofické úvahy, v ktorých sa objavujú náznaky analýzy sociálnej štruktúry. Daxner dôsledne zastával názor, že jednotlivé zložky obyvateľstva, národa, spoločnosti majú svoje určenie v celku, že ich zmysel a význam možno pochopiť iba v súvislosti s celkom, vo vzájomnom vzťahu časti a celku, jednotlivca a národa, sociálnej skupiny a spoločnosti ako celku, vzťahu, v ktorom má primárnu úlohu celok. Správne pochopil, že tá časť spoločnosti, ktorá je nositeľkou sociálneho pokroku, musí byť organizovaná politickou stranou, ak chce účinne realizovať svoje dejinné závery. V článku *Strany politické* charakterizuje jednotlivé smery vtedajšieho politického života a dopĺňa svoju charakteristiku demokracie o pojem sociálnej demokracie. Konštatuje, že „sociálni demokrati... sú tí, čo chcú zlepšiť stav chudobného pracujúceho ľudu“ (11, s. 352), no zároveň diferencuje medzi nimi; a opäť sa v jeho tvrdeniach stretávame s prvkami triedneho videnia usporiadania spoločnosti, keď o sociálnych demokratoch píše: „Avšak i tu je neurčitosť nesmierna, bo naznačujú sa týmto menom zároveň mužovia prepíati, čo by nemožnú vec, akúsi

rajskú rovnakosť v imaní i v šťastí zavádzať chceli, ako tiež i mužovia múdri, čo uznávajú, že nespravodlivé je, aby niekoľko kapitalistov vy-cicalo celý národ.“ (11, s. 352)

Daxner kritizuje utopický socializmus a rovnostárske idey v prospech reálnejšie pochopenej sociálnej spravodlivosti. Stručne sa zmieňuje aj o komunizme, ktorý podľa neho znamená „narušenie jestvujúceho po-riadku vecí“ a „akési jednaké právo v majetku“. Vyslovuje sa k nemu odmietavo ako k „vynálezu francúzskych fantastov“. (11, s. 352) Tu sa opäť prejavuje nielen Daxnerova dobová a triedna determinovanosť, ale aj obmedzenosť vtedajších uhorských spoločenských pomerov vôbec a hornouhorských zvlášť, v ktorých označenie za komunistu znamenalo rozsiahlu spoločenskú degradáciu. Paradoxné v tejto súvislosti je, že Bobulove *Slovenské noviny* označili *Pešibudínske vedomosti*, v ktorých Daxner publikoval prevažnú väčšinu svojich článkov, za komunistické. Stojí tiež za zmienku, že plešivecký štatariálny a neskôr riadny súd, ktorý súdil Daxnera, Francisciho, Bakulínyho a ďalších slovenských ná-rodovcov — a prvých troch odsúdil pôvodne na trest smrti — uvádzal v zdôvodnení rozsudku, že ide o nebezpečných „komunistických buri-čov“. (pozri 14)

Zámienkou pre tieto označenia boli okrem iného Daxnerove predstavy o sociálnej budúcnosti slovenského ľudu, ktoré nepriateľov spoločens-kého pokroku dráždili najmä svojou konkrétnosťou. Práve preto boli v ich očiach nebezpečnejšie než poetické výlevy vtedajšej básnickej ge-nerácie.

Ako príklad pokrokového chápania sociálneho ideálu uvedieme Dax-nerovu predstavu o usporiadaní školstva a výchovy detí. Už r. 1848 sa jednoznačne kladne vyjadroval o práve na výchovu a riadne vzdelanie pre všetky deti bez rozdielu majetku a sociálneho pôvodu. Písal: „Toto je už socializmus, [že] všetky dieťky bez rozdielu na majetnosť rodičov majú byť na útrovách štátnych vychované.“ [1, s. 113] Keď vzápätí dodával, že „nás budúcnosť jedného stoeletia od socializmu vzdalaže“, bol jeho odhad viac ako presný.

Ak máme vcelku charakterizovať sociálno-filozofické a filozoficko-po-litické názory Štefana Marka Daxnera, musíme predovšetkým zdôrazniť pokus o syntézu chápania práva, národa a demokracie. Tento synteti-zujúci prístup síce Daxner nikde programovo nevyslovil, no implicate ho obsahujú všetky jeho práce. Výsledkom tejto syntézy je Daxnerova predstava národa ako jednoty nielen historických, rečových a územných, ale predovšetkým sociálnych, právnych a politických komponentov.

Idea národa je v Daxnerovom diele vnútorne úzko spojená s ideou ob-čianskej slobody, ktorú rovnako ako národnú slobodu definuje politic-ko-právne. V tomto smere Daxner prevýšil väčšinu svojich súčasníkov

a inštruktívne pôsobil na vývin ideí, ktorými sa riadil slovenský národnoslobodzovací pohyb v druhej polovici minulého storočia.

LITERATÚRA

1. DAXNER, Š. M.: Štátoprávne otázky. Pešťbudínske vedomosti 77, roč. 1866. In: V službe národa. Bratislava 1958.
2. DAXNER, Š. M.: O národnosti. Pešťbudínske vedomosti 1861, č. 3. In: V službe národa. Bratislava 1958.
3. DAXNER, Š. M.: Ani dôvery, ani strachu! Pešťbudínske vedomosti 1868, č. 10. In: V službe národa. Bratislava 1958.
4. DAXNER, Š. M.: Hlas zo Slovenska. Pešť 1861.
5. DAXNER, Š. M.: O rovnoprávnosti národnej. Pešťbudínske vedomosti 1861, č. 9. In: V službe národa. Bratislava 1958.
6. DAXNER, Š. M.: Že agitujeme, rodáci? Pešťbudínske vedomosti 1868, č. 15. In: V službe národa. Bratislava 1958.
7. DAXNER, Š. M.: Slovenský demokratizmus. Pešťbudínske vedomosti 1868, č. 36. In: V službe národa. Bratislava 1958.
8. DAXNER, Š. M.: Národa snemového povereníctva. Pešťbudínske vedomosti 1861, č. 50—51. In: V službe národa. Bratislava 1958.
9. DAXNER, Š. M.: Clara pacta. Pešťbudínske vedomosti. 1968, č. 21—22. In: V službe národa. Bratislava 1958.
10. DAXNER, Š. M.: List z plešiveckého väzenia. In: V službe národa. Bratislava 1958.
11. DAXNER, Š. M.: Strany politické. Pešťbudínske vedomosti 1868, č. 37 a 42. In: V službe národa. Bratislava 1958.
12. HEGEL, G. W. F.: Grundlinien der Philosophie des Rechts..., Berlin 1833.
13. MARX, K. — ENGELS, F.: Manifest komunistickej strany. Bratislava 1949.
14. RAPANT, D.: Slovenské povstanie 1848—1849. Dokumenty. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 19
15. DAXNER, Š. M.: Život a dielo v dokumentoch. Osveta, Martin 1976.

ФИЛОСОФСКО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТВОРЧЕСТВА Ш. М. ДАКСНЕРА

Далимир Гайко

Характеризуя в целом социально-философские и философско-политические взгляды Штефана Марка Дакснера, необходимо прежде всего подчеркнуть его попытку синтезировать понимание права, нации и демократии. Хотя Дакснер программно нигде не сформулировал этот синтезирующий подход, но имплицитно такой подход содержится во всех его работах. Результатом этого синтеза является представление Дакснера о нации как единстве не только исторических, языковых и территориальных, но прежде всего социальных, правовых и политических компонентов.

В работах Дакснера идея нации внутренне тесно связана с идеей гражданской свободы, которую он, как и национальную свободу, определяет в политико-правовом плане. В этом направлении Дакснер превзошел большинство своих современников и оказал instructивное влияние на развитие идей, которыми руководствовались словацкое национально-освободительное движение во второй половине прошлого века.

Dalimír H a j k o

Wollen wir die sozial-philosophischen und philosophisch-politischen Anschauungen Štefan Marek Daxners im Ganzen charakterisieren, müssen wir vor allem den Versuch einer Synthese der Auffassung von Recht, Nation und Demokratie hervorheben. Daxner sprach zwar nirgends, eine synthetisierende Stellungnahme programmatisch aus, doch sie ist implicite in allen seinen Arbeiten vorhanden. Resultat dieser Synthese ist Daxners Vorstellung von der Nation als einer Einheit nicht nur historischer, sprachlicher und territorialer Komponente, sondern vor allem sozialer, rechtlicher und politischer.

In Daxners Werk ist die Idee der Nation innerliche eng mit der Idee der bürgerlichen Freiheit verbunden, die er ebenso wie die nationale Freiheit politisch-rechtlich definiert. In dieser Hinsicht überflügelte Daxner die Mehrzahl seiner Zeitgenossen und wirkte instruktiv auf die Entwicklung jener Ideen, die die slowakische, national-befreiende Bewegung der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts beeinflussten.